

TIESINGDAGNUMMER

De Zwerfsteen

historisch tijdschrift voor de gemeente Borger

De Zwerfsteen -
historisch tijdschrift voor de gemeente Borger

jaargang 1 (1987), no. 8

INHOUD

Van de redactie	2
G. Kuipers Johanna Hindrika Bergmans - Beins	3
G. de Jonge Monumenten in de gemeente Borger (een kleine selectie)	18
Tom Baas De voormalige Joodse gemeenschap in de gemeente Borger	23
Advertenties	45

Medewerkenden aan dit nummer:

De heer G. Kuipers, Sleen
De heer G. de Jonge, Borger
De heer T. Baas, Borger.

Tekening omslag: H. Bloemsma, Borger.

VAN DE REDACTIE

De vierde Harm Tiesingdag is op 7 november 1987 een feit. Vanaf het begin heeft deze historische dag in Borger veel weerklank gevonden. Begonnen als een initiatief van de Stichting Oud Borger - in 1984 - heeft het organiseren van de dag in 1986 geleid tot de oprichting van een historische stichting, de Stichting Harm Tiesing, die in 1986 haar beslag kreeg. De voorafgaande edities van de Harm Tiesingdagen werden gekenmerkt door een afwisselend programma, waarin een aantal lezingen centraal stonden. De vormgeving van gedrukte lezingen onderging van jaar op jaar een wijziging. Daaraan hoopt de Stichting Harm Tiesing nu een einde te maken door de lezingen te bundelen als een dubbeldik nummer van de Zwerfsteen.

Ook in 1987 meent het bestuur erin geslaagd te zijn een programma te hebben samengesteld, waarin voor elk wat wils zit. Aandacht wordt besteed aan de beroemdste Borgerder vrouw: Johanna Bergmans - Beins, die zoals Kuipers ons duidelijk maakt, niet zo geweldig kon opschieten met de beroemdste Borgerder man: Harm Tiesing. Daarnaast is er een bijdrage over een volledig verdwenen groep uit de Borgerder gemeenschap: de joden. Tenslotte maakt G. de Jonge ons duidelijk dat monumenten in onze gemeente een boeiend stuk historie ontsluiten. De Harm Tiesingdagen hebben zich een duidelijke plaats verworven in het culturele gebeuren van de gemeente Borger. Met vertrouwen wordt uitgekeken naar de publieke belangstelling voor dit evenement. Het bestuur heeft inmiddels haar activiteiten al weer afgestemd op 1988, wanneer een eerste lustrum kan worden gevierd.

H. Klompmaker
A. Vink.

G. Kuipers

JOHANNA HINDRIKA BERGMANS - BEINS

— wie was Jo Beins? —

(Foto: G. de Jonge).

Johanna Hindrika Beins is in Borger geboren op 6 april 1879. Zij overleed op 23 januari 1948 te Bussum op de leeftijd van 68 jaren; vijf dagen later werd ze op het kerkhof te Borger begraven.

Gemakshalve zullen we haar verder in dit verhaal Jo Beins noemen.

De vader van Jo Beins was Jan Frederik Adolf Beins, geboren op 7 februari 1845 te Coevorden, en haar moeder, Yda Weijer, was van Friese afkomst; zij was geboren op 16 oktober 1847 te Leeuwarden. Vader oefende het gecombineerde beroep van boer en molenaar uit; moeder was in een geheel andere branche werkzaam; zij was namelijk vroedvrouw en heeft als zodanig gepraktiseerd in Amsterdam. De familie Beins stamt af van de in de 16e en 17e eeuw uit Frankrijk gevluchte Hugenoten. Jo Beins behoorde tot de Ned. Hervormde kerk.

De molen van Jan Beins te Borger stond bekend als de "Beinsmeul"; Hij stond destijds aan het eind van de Torenlaan, aan de zuidkant daarvan. Het was een ronde stenen bovenkruier met stelling, gebouwd in 1847. De molen ging later over aan de familie Snater en werd in 1930 als laatste van de drie Borgerder korenmolens gesloopt.

Jo Beins had één broer, Frederik Adolf, geboren 20 maart 1882, en één zuster, Sjoukje Jettina, geboren 17 juni 1887, beiden te Borger.

Frederik Adolf Beins was plm. 25 jaar burgemeester van de gemeente

Vlagtwedde. Tijdens zijn ambtsperiode werd ten zuiden van Ter Apel het Burgemeester Beinsdorp gebouwd. Dit gebeurde op sociale motieven ter verbetering van de woonomstandigheden van de vele bewoners van woonschepen ter plaatse.

Sjoukje Jettina was onderwijzeres, o.a. te Borger; zij kreeg later een benoeming aan een school te Bussum.

Jo Beins ging na het doorlopen van de lagere school te Borger naar de Normalschool in Assen en slaagde voor de akte van onderwijzeres. Zij kreeg een benoeming aan de lagere school te Valthe in de gemeente Odoorn; 1 juni 1903 kwam ze terug in Borger. Jo was een knappe, aantrekkelijke vrouw - een nuver vrommes - al was ze maar klein van stuk. Een zekere Jan Bergmans liet een oogje op haar vallen en op 1 juli 1905 trouwden ze met elkaar. Ze kregen één dochter, Yda. Deze Jan Bergmans was geboren op 8 oktober 1881 in het friese Oudwoude, gemeente Kollumerland.

Hij was ook werkzaam in het onderwijs. Van 1 maart 1902 tot 1 december 1906 stond hij aan de school te Buinen en vanaf laatstgenoemde datum tot 1 januari 1939 aan de Drouwener school. Toen werd hij wegens ziekte afgekeurd en op 11 januari 1940 vertrok hij met zijn vrouw naar Bussum, waar ook zijn schoonzuster Sjoukje woonde. Reeds de volgende maand kwam Jan Bergmans te overlijden. Jo Bergmans kwam na het overlijden van haar man nog vaak in Borger logeren in haar vroegere woning, nog altijd bekend als 't Meulenarf. Daar was steeds een kamer voor haar disponibel. Hoewel Jo Bergmans-Beins in het Gooi woonde, hield ze in haar hart en in haar gedachten steeds een sterke band met Borger, waar ze was opgegroeid.

Jan Bergmans was jarenlang A.N.W.B.-consul voor Drenthe. Hij was reserve-officier in het leger in de rang van kapitein en werd in 1929 bevorderd tot reserve-majoor. In 1919 was hij commandant van de grenswacht te Hardenberg; in 1924 was hij reserve-officier bij het regiment wielrijders te 's-Hertogenbosch. Jan Bergmans was spelleider van de in 1909 in Borger opgerichte korfbalvereniging Advendo, die plm. 1917 werd opgeheven, omdat te veel leden hun dienstplicht moesten vervullen in de mobilisatietijd.

— in de politiek —

Jo Beins nam na haar huwelijk ontslag als onderwijzeres en toen kreeg ze belangstelling voor de politiek. Ze was liberaal in haar politieke opvattingen.

Jo Beins hield vaak toespraken in het Drents, opdat "de mèensen heur dan beter kunt begriepen". Namens de Liberale Kiesvereniging Drenthe en de Jonge Vrijzinnigen wordt ze in 1919 gekozen als lid van de provinciale staten. Zij is dan het eerste en enige vrouwelijke lid van de staten van Drenthe. Deze zittingstijd duurt tot april 1923 en pas na vijf jaren komt ze weer in de staten terug, tot 22 april 1931. Veel politieke activiteiten heeft ze als statenlid niet ontplooid. In 1931 verklaart ze, dat ze zich

heel goed kan verenigen met verhoging van het subsidie aan de geitenfokvereniging van 50 tot 100 gulden ... Voor de gemeente Odoorn, Borger, Gasselte, Gieten en Anloo was ze Berichtgeefster voor de Rijkscommissie voor de Monumenten.

Jarenlang is zij lid geweest van de Voogdijraad.

Zij was lid van de Commissie van Bestuur van het Provinciaal Museum en

In 1905 huwde Jo Beins met onderwijzer Jan Bergmans.

(Uit: G. de Jonge - Kent u ze nog .... de Borgerder, Zaltbommel 1974)

lid van het Drents Genootschap. Tevens maakte ze deel uit van de Commissie voor het Drentse volkslied. Zij was niet zo erg gelukkig met het lied van Uilenberg - Ik heb u lief, mijn heerlijk landje - dat gewoonlijk als Drents volkslied wordt aangemerkt.

Jo Beins had dus ook zeker belangstelling op cultureel/maatschappelijk terrein.

Met haar plaatsgenoot-schrijver Harm Tiesing kon ze het niet altijd even goed vinden. Vanwege het feit, dat Tiesing nogal eens lang van stof was, noemde ze hem Harm Dreum. Maar wat wil je: Tiesing werd voor zijn krantenartikelen per regel betaald ...

En Tiesing op zijn beurt kwalificeerde Jo Beins als "oes sniggeltien". Voor de niet-Drenten: een sniggel of snukkel is een snotaap, iemand die nogal brutaal overkomt ...

Jo Beins was nogal vrijmoedig, niet op haar mondje gevallen. Zij schijnt in haar literaire werk nog wel eens van Tiesings werk te hebben geprofiteerd. Toch heeft de gemeente Borger beiden geëerd door een straat naar hen te noemen, als is dan de Harm Tiesingstraat een zijstraat van de Bergmans-Beinsstraat ...

— volksoverleveringen —

WILDE JACHT

*Het spoekt op de heide; daor gun in het veld,
Daor heur ij de hond'n, die bleekt met geweld.
A'j lustert ... a'j rondkiekt; dan weet ij het wal:
Een troep wilde jaogers met horengeschal.
De peerde, die trappelt; zie guntert en snoeft.
De kerels, die jaogt, dat zie klettert en stoeft.
Zie soest deur de wolken, zie riedt in de sprong
Daor hoog in de locht; al begriep ij 't niet jong.
Dat volk giet oet jaog'n met raozend geweld;
Daor is heur een tied van weerumkomm'n steld.
Zie moet zuk wal haost'n; want gauw giet de tied.
As zie niet te sprong doet, dan haolt zie het niet.-
Het kraakt in de boom'n en wild boest de wind;
Roeg jaogt de wolk'n, die toestereg zint.
A'j goed loert, dan zie'j hum - maor lang niet elkien.
- Daor is haost gien staarfing, die Wodan kan zien. -*

Dit mooie gedicht publiceerde de schrijfster Jo Beins in 1929 in het eerste nummer van de eerste jaargang van het Provinciaal Drents Maandblad "Drenthe". Het gedicht is geïnspireerd op het volksgeloof, dat in deze streek van zo grote betekenis was. Dit volksgeloof - bijgeloof - had wel haar bijzondere belangstelling.

Wilde Jacht is ook het eerste gedicht in haar bundel **Drentsche Volksoverleveringen**. Deze bundel is eerst als **Drentsche Legendes** uitgegeven en later in herdruk aangevuld en onder de nieuwe titel uitgegeven

door Van Gorcum te Assen, verlucht door Hein Kray.

Het bekende Drentse kamerlid Mr. Harm Smeenge schrijft in de inleiding tot het boekje dat Mevrouw Bergmans-Beins reeds haar sporen verdiend heeft met de uitgave van haar eenvoudig, doch waar en gevoelig geschreven boek "Het bloed kruipt waar het niet gaan kan". Daar komen we later nog op terug.

In de bundel Drentsche Volksoverleveringen vertelt Jo Beins o.a. de bekende sage van Ellert en Brammert in een drietal variaties.

Het verhaal over Ellert en Brammert is al zo vaak beschreven, dat je zou haast geloven, dat deze rovers werkelijk hebben bestaan. Het is - zo zegt Dr. Tjaard W.R. de Haan in "De bijl in de baanderboom" - het meest boeiende Drentse volksverhaal dat een Drentse schoolmeester aan zijn Drentse leerlingen kan vertellen. Hij vindt trouwens dat deze sage door would-be-folkloristen nogal verhaspeld is en hij wijdt daar een uitvoerige studie aan in genoemde uitgave van Neerlands Volksleven.

Picardt tekende het verhaal al op in 1660 in zijn Annales Drenthiae en hij dateert het bestaan van de "twee vermaerde Moordenaars ghenaemt Ellert en Brammer" omstreeks midden 15e eeuw. Hij vertelt het als een stukje gewone geschiedenis.

Van der Scheer meent dat de historie zelfs van vóór 1303 moet dateren (D.V.A. 1837).

De sage is in het kort aangehaald in de Tegenwoordige Staat van Drenthe (1792) en in het Aardrijkskundig schoolboek voor de Provincie Drenthe van J.A. Oostkamp (1822). Maar later is de sage door diverse schrijvers geromantiseerd.

De sage wordt op verschillende manieren verteld; vandaar ook de drie versies van Jo Beins, opgetekend zoals zij ze zelf hoorde. Het eerste verhaal van haar over Ellert en Brammert is de meest gangbare visie. Het tweede verhaal heeft als ondertitel: De sleutel van het geluk. Ellert en Brammert waren hun leven lang op zoek naar deze sleutel. Het derde verhaal heeft als ondertitel: Het meisje uit Orvelte (Orvelterveen). Dit meisje uit Orvelterveen heeft veel over de reuzen in het veld horen vertellen; als ze al te nieuwsgierig wordt en niet goed oplet, wordt ze door de rovers gevangen genomen .....

Naarding weet de variaties in het verhaal goed uit te drukken:

"Een overlevering is als een pasmunt, lang van de ene beurs in de andere gegleden en zo afgesloten dat niemand herkomst en waarde meer kan lezen. Het eind is de smeltkroes en nieuwe muntslag, die elk spoor van het aanvankelijke bestaan voorgoed vernietigt".

Aardig is de vermelding van de mening van Jan Vrieleng uit Drouwen m.b.t. deze sage (Eigen Volk, jrg. 6-1934):

"Jan Vrieleng in Drouwen was de eerste waarvan bekend is dat hie van dat hiele verhaal gien zier leuven wol. Aander mensken nammen hum dat umtrent kwaoliek. Zoo'n ding, dat van aolder tot aolder verteld en ge-leufd was, dat zul gien waarheid wezen? Maor Jan Vrielen zee, dat hie 't er met aol domnei Lieftinck, die mer as vieftig jaor in Odoorn preekt hef,

over had hadde. En die hadde zegd, dat 't 'n volksverhaal en onwaor was. Maor doe wol 't volk nog niet die kaant op. En now gleuft men er hier hielmaol niet mer an".

Verder heeft Jo Beins het in deze bundel o.a. over heksen, veurloop, witte wieven, heunspraok, het verbond met de duvel, weerwolven enzovoort.

Het korte verhaal **Heunspraok** luidt als volgt:

"Waacht je veur heunspraok", zee Tönnies Matmeui, "daor is al mennigien met te pas komm'n.

Daor wassen Teeuwsen volk, dat zun dikke arfenis kreeg. Een dikke kist vol geld, aal guldens en rieksdaolders en ook nog goldgeld.

Dr was zooveul, dat zie 't 'n kanner met 't spintvat toe meet'n en zie kunn'n 't haost niet barg'n doe zie an 't diel'n wazz'n.

De geldkist, die stun in d' keller, dat was makkelk en dan kun gienien heur beloer'n.

O, zie wassen d'r zoo wies met, met aal dat geld en 't leek heur toe, dat er gien en'n an kwaamp. As der 'n puut leeg was, dan was dr al weer 'n volle daor zie met begunn'n kunn'n.

Zie daanst'n van bliedschup en zie zung'n: "Hoe krie w' 't nog op, hoe krie w' 't nog op?"

En doe heurd'n zie een stem en die zee; "Al mettertied, al mettertied." d' len gaf d'aner dr schuld van en zie kreeg'n dr nog haost roezie um.

Maor 't is krek zoo oetkomm'n.

Dr is gien ien van all'n west die dr wiez' opstelt hef. 't Is aal opgaon, krek as 't heur zegd was "al mettertied".

"Heunspraok, daor moe'j je veur waacht'n."

Harm Smeenge zegt, dat men zich zou kunnen afvragen of de korte schetsen en verhalen wel zuiver Drents zijn en of zij niet in het algemeen weergeven wat er leeft in de ziel van de eenvoudige, meer primitieve mens. Hij vindt wel, dat deze legenden goed passen in de lijst van het oude Drentse landschap van eeuwen geleden en hij schrijft dan letterlijk:

"Grijpen daden en gedachten der hier geschetste personen niet terug en zijn ze niet tevens de oorsprong van gebruiken en zeden van het eenzaam volk van de heide, waar het zonder hulp der "naobers" niet mogelijk was en jonggeborenen ten doop te rijden en de dooden te begraven?"

Zelf zegt Jo Beins hierover in haar "woord vooraf":

"Mythen, sagen, legenden - overleveringen, volksverhalen ...

- Weet ge ook hoe ze alle een diepen zin hebben - hoe ze allen een liefde en verknochtheid bevatten voor de streek waarin ze leven?"

Ze zoekt niet naar de oorsprong, maar ze geeft deze verhalen door, zoals ze ze zelf hoorde, zoals haar vader er velen van vertelde, 's avonds als men bij elkaar zat, als de wind om het oude molenhuis streek, als hij in de schoorsteen leefde en ze veilig om de helder brandende kachel zaten. Ook hoorde ze ze van de oude werkvrouw, die haar onder het poetsen deze verhalen vertelde. Ze kwamen tot mij, zegt ze, als wondere dingen

uit lang vervlogen tijden, alsof ik ze zelf beleefde ...

Op prettige, gevoelvolle wijze heeft Jo Beins in deze bundel de verhalen doorverteld en voor ons bewaard; ook om ze dóór te vertellen! Het gedicht *Wilde Jacht* en een vijftal verhalen zijn in het dialect geschreven; de overige zeventien verhalen in het Nederlands.

En deel van het personeel van de openbare lagere school in 1912.

Zittend links Jo Beins.

Uit: G. de Jonge - Kent u ze nog .... de Borgerder, Zaltbommel 1974)

In de Nieuwe Drentsche Volksalmanak van 1923 (pag. 31) treffen we van Jo Beins een artikel aan onder de titel: **Een prootien over veurloopen**. Hierin haalt ze verschillende voorvallen aan, waarvan men gelooft, dat daarvoor in het verleden al aanwijzingen gedaan of gegeven zijn.

Een Aovendprootien is een verhaal dat zij publiceerde in de N.D.V.A. 1933 (pag. 70 e.v.). Het "prootien" gaat eerst over wat algemene onderwerpen, zoals de kwaliteit van de pijptabak, over trouwen en vrijen. Een aardig fragment uit dit artikel is:

"Ik hebb' heurd, dat Mans op peerd oet vrijen gunk naor 't Sliener kaspel. Hie hadd' der ok 'n maaksman hen sturd. Doe hie dicht bij heur baander kwam, stund dat wicht zien breur boeten".

"Goeien aovend", zee Mans.

"Goeien aovend", zee de jong.

"Waor ik um kom, dat weet ij wal".

"Waor ij um komt, daor komp niet van".

"Nou, roen, dreij dij dan; dan gao'w maor weer op hoes hen an".

Mans ging weer naar huis. Maar als het gesprek verder gaat, dan komt men toch al gauw op het thema bijgeloof en hekserij. Rikao probeert dan een andere wending aan het gesprek te geven en zegt: "Kwan, lao 'k maor is kovvie inslaon, of woj 'n borrel hebb'n; dat verdrif de zenen wat." 't gunk op kovvie an en Rikao legd' er 'n stuk koek bij. As ij prooters hebt, dan moet er 'n kleingheid van weez'n.

— folkloriste —

Op het gebied van de folkore - zeden, gewoonten, gebruiken - heeft Jo Beins ook haar sporen nagelaten. De gang van zaken rond het wasschup, de oud-Drentse boerenbruiloft, intrigeerde haar in hoge mate. Zij deed onderzoek naar wat bij deze aangelegenheid gewoonte en gebruikelijk was. Het was nl. al in de tijd, dat dergelijke gewoonten geleidelijk in onbruik raakten. Zij wist het hele ceremonieel met betrekking tot de trouwerij en wat daaraan vooraf ging te (re-)construeren, mogelijk met hulp van Tiesing die op dit gebied zeer deskundig was en daarover publiceerde.

Jo Beins wist een 'spelersgroep' bijeen te krijgen, die voor de eerste maal in 1908 onder haar leiding een oud-Drentse boerenbruiloft opvoerde in Haarlem ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de A.N.W.B. Dit 'spel' werd in de volgende jaren onder haar leiding zo'n 25 keer herhaald.

In 1927 werd te Amsterdam een groot internationaal congres gehouden van Anthropologen. De congresgangers maakten o.a. een excursie naar Drenthe en bij die gelegenheid werd in Gieten met veel succes de oud-Drentse boerenbruiloft opgevoerd, waarvan Jo Beins de leiding had. In de N.D.V.A. van 1928 beschrijft ze de hele gang van zaken in een artikel: **Het Wasschup**.

Na een "rustperiode" van een aantal jaren werd in 1956 onder leiding van wijlen de heer G.J. Bieze de draad weer opgevat en werd in Borger

*Voor de speelgroep „Drentse Boerenbruiloft” uit Borger was het in 1938 een hele eer om de Provincie Drenthe te mogen vertegenwoordigen bij het regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina te Amsterdam. U ziet Jo Beins, de ziel van deze speelgroep uiterst links op de foto (met bontjas).
(Fotoarchief: G. de Jonge).*

weer een spelersgroep geformeerd die nadien regelmatig het "wasschup" ten tonele brengt.

De Drentse klederdracht had ook in hoge mate de belangstelling van Jo Beins. In de N.D.V.A. van 1932 publiceerde zij het artikel: **lets over het Oud-Drentsch costuum**. Hierin meldde zij, dat nog vele vrouwen van middelbare leeftijd in Sleen, Oosterhesselen, Zweeloo en in de dorpen langs de Hondsrug des daags in rok en jak met wollen schort gekleed gaan; het hoofd is dan bedekt met de witte ondermuts, waarover soms de bonte nachtmuts, maar meermalen de zwartzijden "klodde". 's Zondags wordt het oorijzer opgezet. Op gewone zondagen zonder kanten muts (bloot oorijzer). Bij feestelijke gelegenheden: wasschup, uit "gasten gaan", komt er echter de kanten muts over, die bij groeve (begrafenis) door een "slichte", d.i. een muts van effen tule, wordt vervangen.

Het is in de tijd, dat de dracht met rasse schreden gaat verdwijnen. Jonge meisjes beginnen er niet meer aan. Ouderen volgen steeds meer de mode van de stad.

Jo Beins geeft in dit artikel een nauwkeurige en vrij uitvoerige beschrijving van wat vrouwen en mannen in Drenthe aan kleding droegen. Over het algemeen was men hier gesteld op veel kleren van degelijke kwaliteit. Meiden en knechten kregen hun loon gedeeltelijk in kleren

uitbetaald. Een "kist vol kleêr" was zeer begeerlijk, schrijft ze. Men was er zuinig op, opdat bij een eventueel huwelijk alleen het trouwpak behoefde te worden aangeschaft. Op de trouwdag hoorden bruid en bruidegom geheel in het nieuw gestoken te zijn.

De door Jo Beins beschreven kleding is nog geregeld te bewonderen bij de deelneemsters en deelnemers aan het wasschup te Borger.

In de N.D.V.A. van 1929 beschrijft Jo Beins onder de titel *As't jonkvolk trouwt* een dorpsgericht, waarin de dorpsgemeenschap zelf maatregelen neemt om een onrechtvaardige zaak te herstellen. Een jongen heeft een meisje zwanger gemaakt en wil haar dan "laten zitten". De dorpsgemeenschap neemt dit niet en de jongen wordt nadrukkelijk aan zijn plicht herinnerd. Hij wil evenwel niet luisteren en denkt dat het dreigement van "een stroopop veur de baander" en het plaatsen van de "bruidegom" op een wagen zo'n vaart niet zal lopen. Hij vergist zich echter en op een gegeven moment vindt het recht toch zijn loop. De a.s. bruidegom kiest dan eieren voor zijn geld en gaat met zijn meisje in ondertrouw. Jo Beins beschrijft dit gebeuren op interessante wijze, al zal de niet-Drenth wel enige moeite moeten doen om alles te begrijpen.

Wanneer vroeger een jongen en een meisje van plan waren met elkaar te trouwen, dan ging het er om of de ouders er ook mee akkoord gingen. De bruidegom in spé moest dan op een keer naar de ouders van de bruid om bescheid te halen. Er werd bij dit bezoek niet over trouwen gepraat, maar wanneer 's middags gegeten werd, dan zou het antwoord op de onuitgesproken vraag op tafel verschijnen. Dit blijkt uit het volgende rijm:

*Want als naar Drentsch gebruik en trant,
Een knaap aan liefjes huis
Een halve zwijnskop eten moet,
Ach! Welk een bitter kruis.
Dan komt er van het trouwen niet,
En al het minnen is verdriet.*

*Wanneer een dikke fiksche schink
Te pronk staat voor den gast
En door den knaap aan 's meisjes zij
Mag worden toegetast:
O, blijde middag, gulden stond,
Dan stemmen d'ouden in 't verbond.*

In dezelfde almanak komen we ook een artikeltje van haar tegen, getiteld *Oet Spinnen*. Ook hiervoor geldt, dat de niet-Drent toch wel enige kennis van de zeden en gewoonten van de Drenten van die tijd moet hebben om alles goed te kunnen begrijpen.

Het gebruik, dat jonge meisjes - spiensters genoemd - bij familie en kennissen, ook wel in andere dorpen, gingen spinnen wordt in dit verhaal beschreven. Dit gebruik was in de lange wintertijd voor de jeugd van beiderlei kunne een gelegenheid om elkaar nader te leren kennen en vaak hechtere banden aan te knopen. Voor de spiensters was het een

soort "vrijbrief" om allerlei streken uit te halen en de mannelijke jeugd op de hak te nemen. Zo zongen de meisjes dan wel:

*Snor, snor, snor, wat zint die jonges dor,
zie duurt het niet te waogen
um een wicht te vraogen;
snor, snor, snor, wat zint die jonges dor!*

De jongens lieten zich dan niet onbetuigd, zochten zich een meisje uit de groep en vonden in het grote huis wel een plaatsje om samen een potje te vrijen. Een niet onplezierige afleiding in de lange wintertijd waarin er maar weinig vertier was.

- dichteres -

We memoreerden al het gedicht *Wilde Jacht* van Jo Beins. Het is een gedicht in verhalende trant, inhakend op het volksgeloof, dat de Germaanse god Wodan met zijn gevolg en honden te paard door de wolken rijdt. Bij nacht en ontij trekt hij rond door de lucht. Hem werden offers gebracht die gepaard gingen met grote feesten. De dichteres schildert dit in boeiende bewoordingen in een mooi en zuiver dialect.

Een geheel ander genre gedicht is 't *Diepien*, dat we o.a. kunnen vinden in het Drentse leesboekje *De Brummelwal* (Van Gorcum - 1960).

*Het löp deur het laand en het speult as een kind.
Het laacht tegen 't locht en het daanst in de wind.
As glas is 't zo helder, as zulver zo blaank.
Het flikkert en fonkelt met sterren er maank.*

*Een zulveren lint tusken 't gruun van de kaant,
Met schitt'rende kleuren van bloemen beraand.
't Is schol en 't is smal, maor het spiegelt zo grif.
't Doekt weg tusken 't gruun en men zöt niet waor 't blif.*

*En diep in het water, hiel diep op het zaand,
Daor glinstert het gold, dat er lig an de kaant.
Dat deur witte wieven bewaakt wordt en dekt,
Dat mennegien vaak nao de kolken hen trekt.*

De eerste twee coupletten hebben een romantische inslag, een speelse opzet, met hier en daar een mooie alliteratie. In het laatste couplet komt weer het mystieke om de hoek kijken. De witte wieven worden weer ten tonele gevoerd, die het goud bewaken, dat er aan de kant ligt, heel diep in het water. Het goud, waardoor menigeen aange-trokken wordt en in de diepe kolken terecht komt ...

Het dialect van Jo Beins is echt, zuiver. Ze heeft daar studie van gemaakt en zich er erg in verdiept.

In een *Oud Liedje* (N.D.V.A. 1943, 79) vertelt de dichteres in goed Drents het verhaal van een meisje, dat wel een man wilde hebben, maar dat een zestal door haar moeder uitgezochte kandidaten afwees. Achter-eenvolgens de altijd met meel bestoven bakker, de mulder kiek in de

wind, de zwarte smid, de snieder knip met d' scheer, de wever wup op stel en de boer die alle dagen zoer kik ...

De zevende, de iemker, accepteerde ze uiteindelijk. Het lied besluit dan ook met het volgende couplet:

*Mien moeder, die wol hebben - al met geweld,
Ik zul die iemker nemen; hie hadd' nog geld.
De iemen die brengt hönning an,
Daor eet ik ale dagen van,
Jao moeder, jao - ik neem die zute man.*

In haar ijveren voor een Drents volkslied schreef zij een gedicht "Drenthe" in het dialect van Borger en omgeving. Dit lied is op muziek gezet door Jan Corduwener. Het is gepubliceerd in Maandblad Drenthe, maart 1948. Jo Beins had graag gezien, dat dit lied als Drents volkslied zou worden aanvaard. Een volkslied kun je echter niet zo maar ingevoerd krijgen. Het lied kan nog zo goed zijn, maar het volk zal het moeten willen. Dan kan het pas een volkslied worden. Het lied luidt als volgt:

DRENTHE

*Drenthe, - laand, waor 't aolde leev'nd,
Aolde vrijheid, aold gebroek -
't Volk met vaaste baand döt hecht'n
An zien laand van heid' en stroek,*

*Waor de scheper nog de schaop'n
Deur de broene heide drif
En nog aaltied "Helpt 'n kann'r"
Hoogste, beste liefspreuk blif,*

*Waor de zun de heideveld'n -
Pronkend in heur sangen klieid -
Overgöt met heldre straol'n
En de leeuwewerk zingt zien lied,*

*Waor men vuult: hier gef het leev'nd
Nog wat meer as stried en wark
En de wiede, bliede roemte
Mensk'n maakt heur "beet'r" stark,*

*Waor de dörp'n likgt verbörg'n
In een kraans van iek'nholt
En op d' es de roggeakkers
Zömmers blinkt as zuver gold,*

*Waor de diepies, blaank as zulver
Speul'nd loopt deur 't grune laand,
En in 't gres de bonte bloem'n
Streijt bint oet een volle haand,*

*Waor de bargies en stienhòòp'n
Op de heide groot en wied
Spreekt op stille roege wieze
van het volk oet vrogger tied.*

*Waor het leev'nd, slicht en eerliek,
Vrij van stieve, strakke baand
Veur een Drenth blif 't miest begeerliek
In zien ieg'n dierbaar laand!*

- toneelschrijfster -

Jo Beins heeft ook enkele toneelstukken geschreven. **Moeder wikt en 't wicht beschikt** is een blijspel in 4 bedrijven voor 3 mannen en 4 vrouwen. Het is niet uitgegeven en in het bezit van haar dochter Yda. Verder schreef zij nog twee kleine stukken: **Broedsvesiet bij Ebben Marchien** en **Zörg'n en bliedschup**.

Of deze stukken éénmaal of meermalen zijn opgevoerd is mij niet bekend. Ze zijn ook niet vermeld in de rubriek Toneelstukken van de uitgave Boeken over Drenthe van het Drents Genootschap, Cult. Raad voor Drenthe. Vermoedelijk zijn ze niet in druk uitgegeven.

- het bloed kruipt ... -

Ik heb hiervoor al even de roman **Het bloed kruipt waar het niet gaan kan** van Jo Beins genoemd. Hierin vertelt ze op boeiende wijze een Drentse familiegeschiedenis. Ze geeft een zuivere karaktertekening van de personen die in het werk voorkomen. Ook de hardheid - onmenselijke koppigheid kunnen we wel zeggen - van een Drentse boer die het maar niet verkroppen kan, dat zijn (enige) zoon tegen zijn wil een vrouw nam, wordt hier suggestief geschilderd. Onbuigzaam tot het laatste toe, maar uiteindelijk is de weerstand toch nog gebroken: het bloed kruipt ...

Dit werk van Jo Beins heeft voor de Drentse cultuur zeker betekenis en is ook nu nog zeker het lezen waard. Het verhaal is geschreven in het Nederlands, maar de dialogen zijn in het dialect van Borger.

Het is met de Drentse romans steeds een probleem om een uitgave gerealiseerd te krijgen, zeker, wanneer het ook nog gaat om een dialectroman. Het afzetgebied hiervan is klein en daardoor is het voor een uitgever minder lucratief. Een uitgever moet uiteraard ook op zijn ontvangsten letten ... Een schrijver moet een klankbodem hebben, een publiek dat zijn produkten leest; koopt en leest. Om deze redenen zijn de romans van Tiesing en ook **Het bloed kruipt ...** en andere eerst als feuilleton in een krant verschenen, voordat ze in boekvorm werden uitgegeven. Poortman merkt in dit verband op (1951): Het meeste van wat we (in Drenthe) hebben in boekvorm, zou nooit uitgegeven zijn, wanneer de uitgevers of redacties er niet hun eigen belang in hadden gezien de lezers iets eigens te bieden, dat dezen op geen andere wijze konden krijgen of zouden kopen.

In Het bloed kruipt waar het niet gaan kan heeft Jo Beins allerlei gewoonten en gebruiken uit de tijd waarin het verhaal speelt - begin van deze eeuw - verweven.

Uiteraard de gebruiken bij geboorte, trouwen en overlijden, maar ook bij andere gelegenheden. O.a. het "voeten veggen", wanneer de timmerman er is voor een bepaald karwei en de vrouw des huizes eens even komt kijken. De knecht gaat haar dan de voeten veggen. Onder het opzeggen van een rijm veegt hij met een zakdoek over de sloffen van de vrouw:

Mejuffer van het hof, uw voeten zijn vol stof;
Ik ben er toe genegen uw voeten af te veggen.
Gij zijt de wijnstok en wij zijn de ranken,
Wilt ge ons wat geven, wij willen u danken.

De beloning is dan een fooi voor een halve liter jenever of bijvoorbeeld een stoterse koek bij de koffie. Een stoter was 12 $\frac{1}{2}$ cent.

Verder komen in het boek voor: beschrijving van het Sint Maartenlopen, het feit dat jongetjes tot hun tweede jaar rokken droegen en dan pas "in de boks" - broek - kwamen, de uitvoering van de rederijderskamer, het strooien van een zandtapijt en meer zulke zaken.

Aan het slot van haar boek schrijft Jo Beins:

*Naar waarheid gegeven,
Met liefde beschreven.*

Het verhaal is inderdaad een getrouwe weergave van het leven in een boerengezin, in een boerengemeenschap op de Hondsrug in het begin van deze eeuw. Dat zij dit met liefde beschreven heeft, moge duidelijk zijn, als we haar totale werk beschouwen. Daaruit proeven we helder en klaar dat Drenthe haar lief was en dat ze dat nooit heeft los kunnen laten.

Dat was Johanna Hindrika Bergmans-Beins.

LITERATUUR:

Met dank aan diverse informanten:

Handboek voor Drenthe II - J. Poortman

Drente's Erfgoed - G. Kuipers.

Drents Geestesleven - J. Poortman.

In memoriam, Drenthe feb. 1948 - R.D.M.

OVERZICHT

van het belangrijkste werk van Jo Bergmans-Beins:

Uitgegeven door,
of gepubliceerd in:

ROMAN

Het bloed kruipt waar het niet gaan kan

Kluwer Deventer

BUNDEL:

Drentsche Volksoverleveringen
(Oorspr. uitgeg. als *Drentsche*
Legenden, 1933)

1945
v. Gorcum, Assen

ARTIKELEN / VERHALEN:

Een prootien over veurloopen

NDVA 1923 (31)

Het wasschup

NDVA 1928 (71)

Mist en zunneshien

NDVA 1929 (28)

Oet spinnen

NDVA 1929 (45)

As 't jonkvolk trouwt

NDVA 1931 (47)

Iets over het oud-Drentsche costuum

NDVA 1932 (65)

Een aovendprootien

NDVA 1933 (70)

Dat döt de tied

NDVA 1941 (86)

Kinnerspul

NDVA 1943 (89)

GEDICHTEN:

Wilde Jacht

Drentsche Volksoverlev.
en Maandblad Drenthe 1929

't Diepien

De Brummelwal

Drenthe

Mbl. Drenthe 1948

TONEELWERK:

Moeder wikt en 't wicht beschikt
(blijspel in 4 bedr.)

Broedsvesiet bij Ebben Marchien

Zörg'n en bliedschup

niet uitgegeven
verm. niet uitgegeven
idem

Jo Beins schijnt plm. 1948, dus kort voor haar overlijden, een radiohoor-
spel te hebben geschreven voor de Re-
gionale Omroep Noord, maar het is mij
niet bekend of dit uitgezonden is.

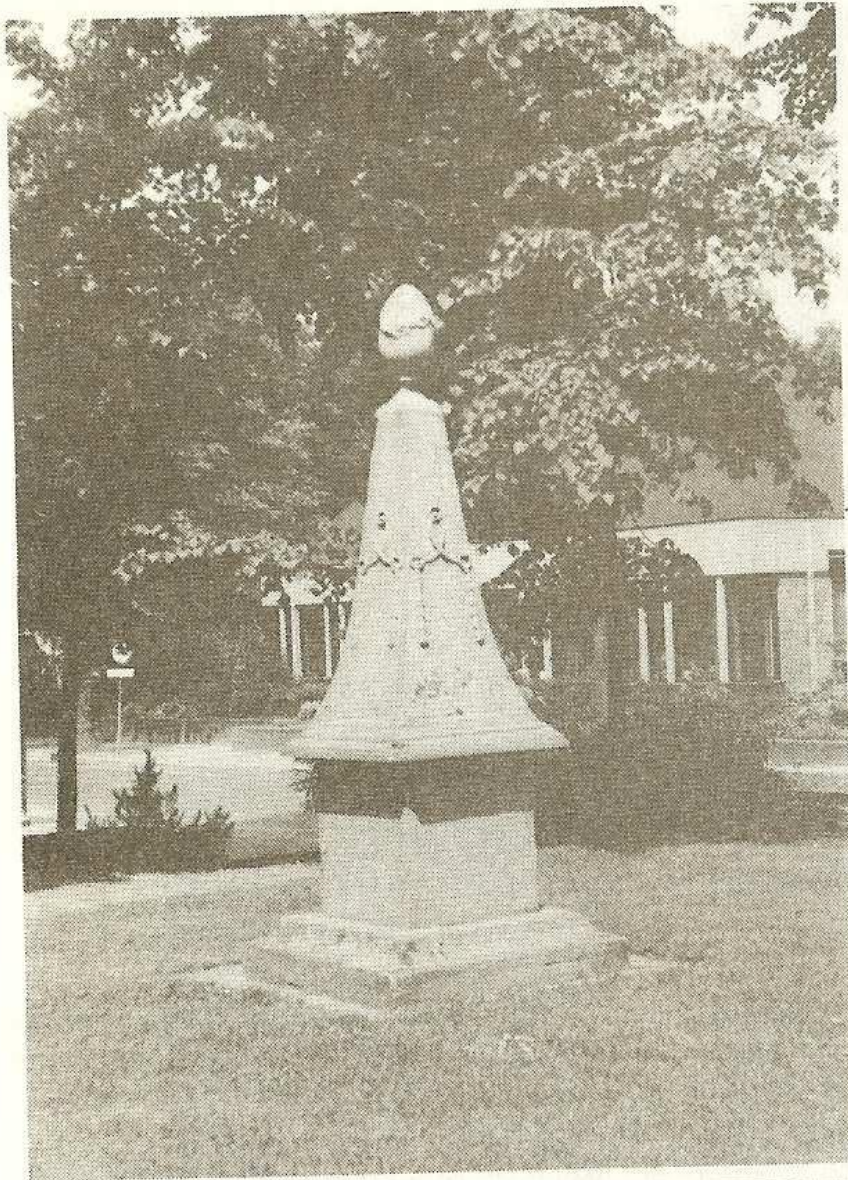
G. de Jonge

MONUMENTEN IN DE GEMEENTE BORGER (een kleine selectie)

*De toren van de N.H. kerk te Borger.
Deze toren is ons oudste monument uit de Middeleeuwen. Bouwtijd: einde 13e -
begin 14e eeuw.
(Foto: Fenneke de Jonge - archief G. de Jonge).*

Obelisk ter nagedachte-
nis van Aaldert Stevens
(1799 - 1857), van beroep
onderwijzer te Borger.
Deze obelisk stond oor-
spronkelijk op de oude
begraafplaats aan de To-
renlaan. Na de ruiming
van dit kerkhof kreeg
deze obelisk een plaats
naast de kerk. Noodge-
dwongen is dit monu-
ment door de gemeente
opgeslagen in verband
met beschadiging. Zeer
vermoedelijk vindt de res-
tauratie in 1988 plaats,
waarna terugplaatsing
zonder meer zal volgen.
(Foto: G. de Jonge, af-
komstig uit Gemeentear-
chief).

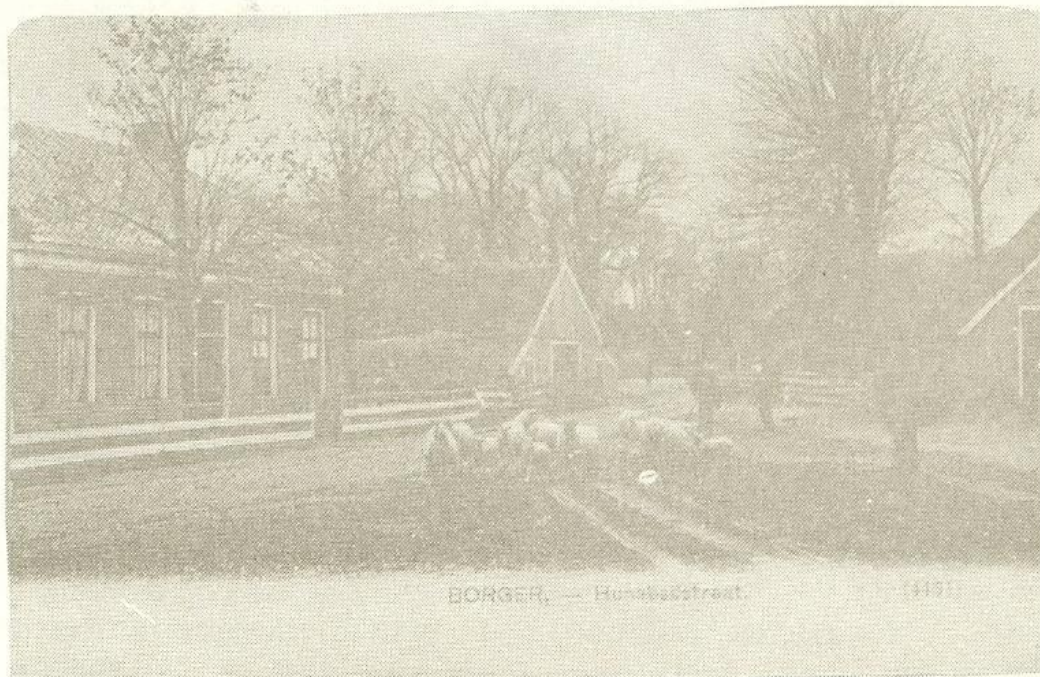
Schaapskooi aan de Hunebedstraat te Borger.
(Foto: Gemeentearchief Borger).

*Oude boerderij met schaapskooi te Westdorp.
(Foto: Gemeentearchief Borger).*

Een beeld van de Hunebedstraat dat zeker waard is om beschermd te worden (foto uit 1907). Het gebouw links is de eerste Gereformeerde pastorie. Later werd dit huis bewoond door de familie Bentum. Nu woont de familie Kuipers er. De man met baard midden op de foto is Lammert Tingen. Let ook eens op de prachtige levensboom in het bovenlicht van de voordeur (uit: Borger in oude ansichten I, archief G. de Jonge).

*Monument 1940 - 1945 op het voormalige kerkhof aan de Torenlaan te Borger.
(Foto: archief G. de Jonge).*

*Een metalen plastiek van „Berend Botje”, vervaardigd door de kunstenaar Van der Hoek (†) te Norg, aan de buitengevel van de Openbare Kleuterschool te Borger.
(Foto: Gemeentearchief Borger).*

Tom Baas

DE VOORMALIGE JOODSE GEMEENSCHAP IN DE GEMEENTE BORGER.

Inleiding

In 1619 verleenden de Staten van Holland de joden godsdienstvrijheid. Daardoor verspreidden de joden zich over een groot deel van de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Dit betekende niet dat ze overal toestemming kregen om zich te vestigen. De houding van de plaatselijke overheid was hierbij van doorslaggevend belang. Ook in Drenthe konden de plaatselijke bestuurders beslissen of ze al dan niet joden in hun dorp of stad toelieten. In 1782 vaardigden Drost en Gedeputeerden van Drenthe een besluit uit waarin werd bepaald dat zich in ieder kerspel drie joodse gezinnen mochten vestigen. Dit besluit gold niet voor kerspelen die al een verordening hadden op het toelaten van joden in hun kerspel.¹

Ook economisch werden de joden beperkingen opgelegd. Veel beroepen waren niet voor hen toegankelijk. Slager, vilder en marskramer waren beroepen die veel door joden werden uitgeoefend.

Met de Franse tijd kwam er een einde aan deze situatie. In 1796 werden de joden staatsburger en kregen gelijke rechten. Ze konden zich vestigen waar ze wilden en werden niet langer in hun beroepskeuze beperkt. In Drenthe besloot het Landschapsbestuur pas in 1806, dat de joden zich voortaan overal vrij mochten vestigen. Waren de joodse gemeenschappen voorheen zelfstandig geweest, voortaan moesten ze zich laten onderbrengen in een overkoepelend kerkgenootschap.

De eerste joden in de gemeente Borger.

Aan het einde van de 18e eeuw trokken vele joden uit met name Oost-Europa naar de Republiek. Een aantal van hen kwam in Drenthe terecht waar toen in plaatsen als Meppel, Hoogeveen en Coevorden al tamelijk grote joodse gemeenten bestonden. De eerste joodse familie die zich in de huidige gemeente Borger vestigde was het gezin van Marcus Davids. Van 1791 tot 1800 woonden ze in Buinen. Het kerspelbestuur van Borger hield zich niet aan de resolutie van 1782. In 1797 woonden er minstens vier joodse gezinnen in het kerspel Borger.² Waarom men joden toestond om zich hier te vestigen is niet duidelijk. De joden, die zich in de gemeente Borger vestigden kwamen allen uit Duitsland (Fürth, Bamberg, Neuwied).

Het aantal joden dat zich in het kerspel Borger vestigde, bleef aanvankelijk gering. Van een echte joodse gemeenschap was pas sprake in 1804. In dat jaar werd er een synagoge gesticht in Drouwen waarmee de basis werd gelegd voor een joodse gemeenschap.

De synagoge.

Op 9 juli 1804 werd de stichtingsakte van de synagoge door schulte Alingh overgeschreven en geregistreerd.³ Joël Meijer vestigde zich met zijn gezin in Drouwen tussen 1794 en 1797. In 1799 kocht hij van Harm Kenfer te Drouwen een huis met een hof en een linstukkie voor f 275,—.⁴ In dit huis werd de synagoge gevestigd. Blijkbaar was het te klein om alle gelovigen te herbergen want in de stichtingsakte verplichtte Joël Meijer zich om op eigen kosten de synagoge breder te maken. Ook is het mogelijk dat het vertrek te klein was om de Heilige Ark, waarin de Thora-rollen worden bewaard, te plaatsen.

Joël Meijer moet een vroom man zijn geweest met een gedegen kennis van de joodse godsdienst want behalve rabbi was hij ook voorzanger van de nieuwe gemeente. Dat de joodse gemeente nog erg klein was blijkt uit

DTB 656, R.A.G.

Pagina uit een besnijdenisregister.

De onderste tekst op de linkerpagina (x) vermeldt de besnijdenis van een zoon van Joël Meijer.

De vertaling luidt: "Tsewie (= Hartog) zoon van Joël, besneed ik te Droon op zondag den 2e dag der tusschendagen van het paaschfeest 5560 (= 1800).

het feit dat slechts vier mannen de stichtingsakte ondertekenden namelijk, Joël Meijer, Mozes Jacobs, Jacob Samuels en Abraham Mozes. Voor een joodse godsdienstoefening zijn minstens tien mannen van 13 jaar of ouder nodig, het zgn. minjan. Omdat er weinig joden in Borger en omgeving woonden moesten alle mannelijke leden van de joodse gemeente op sabbat een andere jood meebrengen om zo de benodigde tien mannen bijeen te brengen. Het niet naleven van deze regel bracht het religieuze leven van de gemeenschap in gevaar. Daarom werden mannen, die deze regel niet naleefden beboet met een gulden. Bovendien moesten de meegebrachte mannen bij hun geloofsgenoten eten vanwege de strenge joodse spijswetten.

Joodse handelaren die vanuit Drouwen hun waren in de omgeving probeerden te verkopen moesten elk jaar voor het gebruik van de synagoge een gulden en een stuiver betalen. Als ze drie jaar achtereen niet betaalden verviel hun gebruiksrecht op de synagoge waarmee in feite de mogelijkheid voor hen verviel om in de omgeving van Drouwen hun waren te verkopen. Ook bepaalde de akte dat op de sterfdag van een overledene de familie moest zorgen voor tien mannen om voor de overledenen de zgn. Kaddish, dat is een dodengebed, uit te spreken. Kon de familie geen tien mannen bij elkaar krijgen dan werd er een boete opgelegd van tien stuivers.

De diakenen of kerkbestuurders werden steeds voor een jaar gekozen. Zij moesten de orde tijdens de synagogediensten handhaven. Indien er tijdens de diensten gesprekken werden gevoerd of onenigheid ontstond konden de daders worden beboet met twee stuivers. De diakenen hoefden voor het opleggen van boetes aan niemand verantwoording af te leggen. Dit laatste onderstreept nog eens het zelfstandige karakter van het bestuur der synagoge.

Uit het reglement blijkt overduidelijk hoeveel moeite men deed, door het instellen van ge- en verboden, om de kleine joodse gemeenschap van Drouwen en omgeving in stand te houden.

De stichtingsakte bepaalde tevens dat de synagoge zolang in Drouwen gevestigd zou zijn (bedoeld wordt waarschijnlijk: in het huis van Joël Meijer) als Joël Meijer of zijn zonen zouden leven. Joël Meijer is slechts kort rabbi en voorzanger geweest. Hij overleed in 1807.

Over het verdere wel en wee van deze synagoge is helaas weinig bekend. In 1846 overleed Betje Simons, de vrouw van Joël Meijer. Haar zoon Joseph Joël Nijstad ging in het ouderlijk huis wonen. Op 16 november 1847 werd het huis verkocht aan Lucas Bruins te Drouwen. Blijkbaar deed het huis voor die datum nog dienst als synagoge want de burgemeester van Borger meldt op 17 november 1847 aan de Officier van Justitie dat Daniël de Lange en David Samson Gottfriedt de Thora-rollen uit het huis van Joël Joseph Nijstad hebben ontvreemd.⁵ Tussen 1847 en 1864 werden de synagogediensten vermoedelijk bij Benjamin Naiwitter in Drouwen gehouden. Vanaf 1864 vonden deze bijeenkomsten waarschijnlijk plaats in het huis van de familie Boekbinder te Borger. Dat er

synagogediensten werden gehouden bewijst een brief uit 1872. De brief is gericht aan het college van Gedeputeerde Staten. Men verzoekt gestaten om toestemming tot het houden van een collecte in de provincie Drenthe. De Thora-rollen die tijdens de synagogediensten worden gebruikt zijn door ouderdom onbruikbaar geworden. Een nieuwe Thora-rol kost f 200,— à f 250,—. Zoveel geld was er niet, reden waarom ze toestemming vragen voor een provinciale collecte. Het antwoord van Gedeputeerde Staten was negatief. Zij konden alleen toestemming geven voor provinciale collecten in geval van rampen en ongelukken. Om deze reden achtte Gedeputeerde Staten zich niet bevoegd om het verzoek in te willigen.⁶

In 1886 was er een grote dorpsbrand in Borger. Vier huizen rondom de kruising Brinkstraat - Kruisstraat gingen in vlammen op. Ook het huis van de familie Boekbinder werd een prooi der vlammen. Omdat in dit huis al een tijdlang synagogediensten werden gehouden moest men uitzien naar een andere synagoge. Er werd besloten om een synagoge te bouwen en het duurde niet lang voor deze in gebruik kon worden genomen. De uitbesteding van de bouw vond plaats op 5 juni 1887.⁷ Ruim twee maanden later op 2 september 1887 werd om 11 uur 's ochtends de nieuwe synagoge plechtig ingewijd. Mozes Koekoek uit Hoogeveen hield een toespraak over de betekenis van de joodse godsdienst. David Gottfriedt uit Gieten hield een praatje over de historie van de joodse gemeenschap waarbij de vroegere voorzanger, Benjamin Naiwitter uit Drouwen, in het zonnetje werd gezet. Na afloop van de inwijding was er 's avonds muziek met bal bij logement Smit.⁸

De vreugde over de nieuwe synagoge was slechts van korte duur. Aan het einde van de vorige eeuw trokken vele joodse inwoners van de gemeente Borger naar plaatsen als Emmen, Groningen en Assen om hier een beter bestaan op te bouwen. De joodse gemeenschap werd steeds kleiner, de vereiste 10 mannen, nodig voor het houden van een synagogedienst, kon men niet meer bijeenbrengen. De synagoge raakte in verval. Nog één keer vond er een kleine opleving plaats. In oktober 1905 was het aantal joden in de gemeente Borger dusdanig toegenomen dat er weer synagogediensten konden worden gehouden. Ook kwam er weer een leraar die de joodse kinderen les kon geven en de rituele slachtingen kon verrichten. Uit deze periode dateert ook de oprichting van een joodse vrouwenvereniging. Het bestuur daarvan bestond uit Eva Gottfriedt-Rozeveld, Saartje Stern-Gottfriedt en Eva Nijveen-Leezer. Het doel van deze vereniging was om kerkkleden en kerksieraden te maken en aan te schaffen, om hiermee de synagoge te verfraaien. Zij hadden al een voorhangsel en mantels voor de Wetsrollen gemaakt.⁹ In het begin van de twintiger jaren woonden er nog slechts 17 joden in de gemeente Borger. Dit aantal was te klein om nog synagogediensten te kunnen houden. De synagoge werd verkocht en diende nog enige jaren als schuurtje bij iemand in Buinen. Het gebouw vond zijn trieste einde op de vuilnisbelt aan de Voorbosweg in Buinen.¹⁰ Het enige dat nog van de

Eén van de Joodse families uit Borger: de familie Stern. Op de foto vader David Stern, zijn dochter Bet en zijn echtgenote Saar Godfried. Moeder Stern overleed op 24 sept. 1936. Bet Stern heeft de ellende van de oorlog doorstaan en woont te Utrecht. Het gezin Stern (vader, 4 zonen en één dochter) werd in de Tweede Wereldoorlog afgevoerd naar het kamp Westerbork. Vanuit dit kamp werden zij op transport gesteld naar Polen, waar David Stern op 15 oktober 1942 te Oswiczin overleed. Ook zijn meegevoerde gezinsleden stierven daar een trieste dood. De foto is van ongeveer 1925. De familie Stern poseert voor hun pottenwinkeltje, later slagerij. In het pand is nu de antiekzaak „Old Börger gevestigd. (Fotoarchief: G. de Jonge).

synagoge rest is de gevelsteen die boven de ingang was gemetseld. De steen is eigendom van dhr. Jaap Stel. Onderhandelingen met de gemeente om de steen een passende bestemming te geven hebben tot nu toe geen resultaat opgeleverd.

De begraafplaats.

Naast een eigen godshuis hadden vele joodse gemeenschappen ook een eigen begraafplaats. Deze begraafplaatsen zijn van groot belang voor onder andere genealogisch en historisch onderzoek. De grafzerken

Gevelsteen boven de voormalige synagoge te Borger.

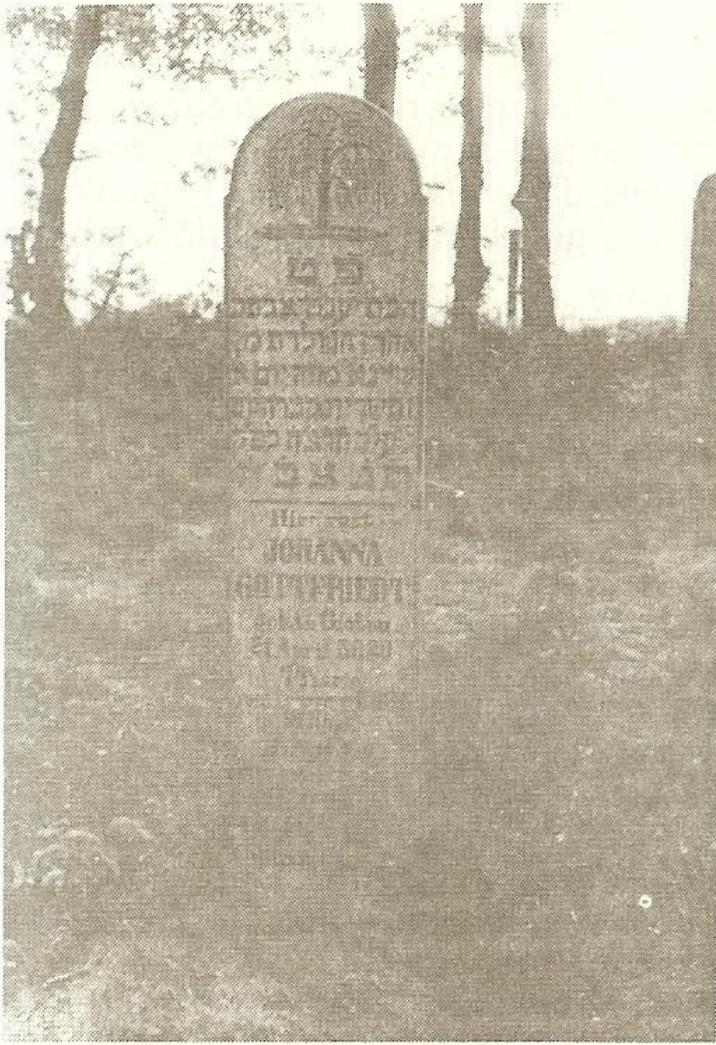
vermelden niet alleen de geboorte- en sterfdatum van iemand maar ook diens positie binnen de joodse gemeenschap. Daarom is het zinvol de nog bestaande grafzerken te inventariseren en de Hebreeuwse teksten te vertalen.

Wanneer de joodse gemeenschap van Borger e.o. een eigen begraafplaats kreeg is niet exact bekend. Wel weten we dat de begraafplaats al in 1807 bestond. Dankzij een vermelding uit 1839 kennen we de toenmalige situering van de begraafplaats.

*"De Israëlitische begraafplaats bevindt zich in het veld ten Noordoosten van Borger. De grond is aan de joden afgestaan en behoort thans uitsluitend en alleen aan de joodse gemeente. De begraafplaats bevindt zich op meer dan 35 ellen van de kom van de gemeente. De joodse begraafplaats is omgeven door een wal."*¹¹

Uit deze beschrijving blijkt dat deze begraafplaats dezelfde moet zijn als de nog bestaande aan de Marslandenweg. In 1832 was het perceel nog eigendom van de Boermarke van Borger. Waarschijnlijk hebben die de grond verkocht of geschonken aan de joodse gemeenschap. In 1907 werd de begraafplaats opgeknapt. Vermoedelijk is op de wal rond de begraafplaats toen een beukenheg gelaten. Deze is echter doorgeschooten zodat de begraafplaats nu omgeven is door fraaie beukenbomen. Na de Tweede Wereldoorlog heeft de gemeente Borger het onderhoud van de begraafplaats op zich genomen.

*Het Joodse kerkhof te Borger.
(Fotoarchief: G. de Jonge).*

Anti-semitisme?

Het is bijzonder moeilijk om uit te maken of men niet-joden aan de hand van archiefmateriaal kan betichten van anti-semitisme. Hoewel er redelijk veel archiefmateriaal is overgeleverd betreffende ruzies tussen niet-joden en joden tasten we in vrijwel alle gevallen omtrent de oorzaak van de ruzie in het duister.

In een geval is de oorzaak echter wel bekend. In september 1801 liep Hendrik Lunsingh na de kerkdienst naar huis. Op de Drouwener es ontmoette hij Moses Levij uit Borger en Berent Salomons uit Zuidlaren. Levij begint Lunsingh uit te schelden. Hij zei: *"Ik meende dats doe een kerel was, doe bist jao mor een schelm."*

Lunsingh vroeg Mozes waarom hij hem uitschold. Deze antwoordde: *"..... dat gij ook bijen gaat kopen en ook geen waren meer van mij betreft."* Uit deze woorden van Levij blijkt duidelijk dat hij het Lunsingh kwalijk nam dat deze geen winkelwaren meer bij hem koopt en zelf bijen gaat houden waardoor hij vermoedelijk een concurrent van Levij werd. Concurrentiestrijd was duidelijk het motief van deze scheldpartij.¹²

Ook Abraham Mozes uit Borger was een aantal malen betrokken bij ruzies. In het voorjaar van 1800 werd hij op de weg van Gieten naar Gasselte aangevallen door Roelof Adams uit Bonnen. Deze sloeg hem enige malen en schold hem uit voor schelm, gauwdief, etc. Bovendien ontnam Adams Abraham diens zak met negotie.¹³

Er zijn nog wel enige voorbeelden te noemen van ruzies tussen niet-joden en joden maar het heeft weinig zin om deze breed uit te spinnen omdat we niet weten welke motieven aan deze ruzies ten grondslag lagen.

Onderlinge geschillen

Ook onderling hadden de joden geregeld onenigheid. Zoals reeds gezegd waren veel joden slager/vilder of handelaar in manufacturen en aanverwante zaken. Vooral in de wat kleinere plaatsen waren ze vaak geduchte concurrenten van elkaar. De concurrentiestrijd kon soms heftige vormen aannemen.

De boeren van Ees brachten in 1794 Marcus Davids uit Buinen aan op de goorspraak.¹⁴ Wat was het geval? Bij een boer in Ees was een koe gestorven. Zowel Marcus Davids als de andere, onbekende jood hoorden dat en gingen er op af om de koe te villen. Toevallig kwamen ze tegelijkertijd bij het kadaver, waarop ze ruzie kregen over de vraag wie de koe mocht villen. Het kwam tot een handgemeen waarbij Marcus Davids de andere jood enige rake klappen toebracht. Of het tot een veroordeling kwam vermeldt de historie niet. Ook hier speelde het concurrentiemotief een duidelijke rol. Bovendien was Marcus Davids een lokale jood en zeker bekend bij de boeren uit Ees. De andere jood was dat blijkbaar niet, want de boeren kenden hem niet. In feite drong deze jood het "territorium" van Marcus binnen wat de laatste zeker niet leuk vond.¹⁵

In 1845 deed zich ook een geval van concurrentiestrijd voor. Daniël de Lange en Arend (= Aron) Gottfriedt waren beide kosjere slagers in Borger, d.w.z. dat al het vee dat ze slachtten geslacht werd volgens strenge rituele wetten. In de meeste joodse gezinnen werd toen nog streng de hand gehouden aan het eten van kosjer voedsel. Daniël de Lange beschuldigde Gottfriedt er van dat deze niet kosjer had geslacht. Gottfriedt eiste genoegdoening, want hij voelde zich aangetast in zijn beroepseer. Bovendien werd door de beschuldiging van de Lange zijn bestaan in gevaar gebracht. Kosjere slagers mochten alleen met rabbinale toestemming slachten.

Als ze zich niet aan de strenge slachtvoorschriften hielden kon de rabbijn hun slachtvergunning intrekken. Dit betekende niet alleen dat de slager werkeloos en brodeloos werd, maar ook het gemeenschapsleven kwam in gevaar, omdat de plaatselijke joden zich dan niet meer konden houden aan de strenge regelgeving aangaande hun spijzen. Geen van zijn geloofsgenoten zou dan nog langer vlees bij Gottfriedt kopen. De zaak werd aanhangig gemaakt bij de Officier van Justitie te Assen. Hij kon echter geen uitspraak doen omdat het nederlandse wetboek van strafrecht dergelijke overtredingen niet strafbaar stelde. De afloop van dit geschil is helaas onbekend.¹⁶

Beroepen.

Rond de eeuwwisseling was de beroepsstructuur nog even traditioneel als in de vele decennia daarvoor. Als je vader boer was was het bijna vanzelfsprekend dat je ook boer werd. Bij de joden was het niet anders. Voor de Franse Tijd werden hen allerlei economische beperkingen opgelegd waardoor ze veel beroepen niet konden uitoefenen. Na de wettelijke gelijkberechtiging in 1796 waren de joden vrij in hun beroepskeuze. Toch bleven ze trouw aan beroepen als slager/veehandelaar en marskramer. Ook in de gemeente Borger zien we het verschijnsel dat beroepen vaak van vader op zoon overgingen.

De meeste joden hadden gecombineerde beroepen. Marcus Davids uit Buinen was behalve vilder ook handelaar in textiel. Joël Meijer uit Drouwen was slager/veehandelaar, maar had thuis ook een winkeltje waar men textiel en levensmiddelen kon kopen. Naast veel voorkomende handel in vee en textiel handelden joden ook in honing en bijenwas, botten en vodden.

Van Benjamin Lazarus Wolf is bekend dat hij de reuzel van een geslacht varken opkocht om dit weer te verkopen aan molenaars die er de assen van hun molens mee smeerden. Tot aan de Tweede Wereldoorlog bleef de beroepsstructuur onder de joden in Borger intact. Van de 17 joden die er in begin 1940 in Borger en Drouwen woonden waren er twee slager en één veehandelaar. De rest oefende geen beroep uit.

Wat was de betekenis van joodse kooplui voor de toenmalige samenleving. Harm Tiesing heeft dat in een artikel getiteld "Abrams handelszaak" heel goed uiteengezet. Het artikel gaat over een joods echtpaar in

de gemeente Borger die een winkeltje drijven in textiel en aanverwante artikelen. Waarschijnlijk doelt Tiesing op de familie Stern die op de hoek Ambachtsstraat-Hunebedstraat woonden (nu antiquair Dijkstra). Tiesing schrijft:

"Zoo had den nazoon van den grooten stamvader van Israël zich daar met zijn Estertje en zijn handelszaakje gevestigd. Dag aan dag ging hij de deur uit om bij kleinen omzet en ruime winst van het verhandelde een bestaantje te vinden. En nu mag men al denken dat zoo'n kleine zaak als hij had niet veel betekende in het maatschappelijk leven - toch gelooven wij dat dit wel het geval is. Hij kwam in streken waar er voor hem niemand kwam, zoodat in menig gezin vaak voor eenige stuivers in de maand verloren ging. Abram kwam dit geregeld ophalen en gaf waarde aan iets, dat voor zijn tijd geen waarde had. Hij gaf in ruil voorwerpen van geringe waarde, maar die voor het huishouden van groote betekenis werden, omdat zij tot orde en regel leidden en omdat er daardoor minder verontachtzaamd werd dan vroeger. Want reken maar eens: als er in een huishouden twee stopnaalden zijn of er is geen enkele, dat maakt een verschil in waarde aan huishoudelijk gereedschap van slechts een cent. Maar als die beide stopnaalden er zijn, dan stoppen bijv. Jan en Geert hunne kousen en sokken des avonds na het werk: zijn er geene dan heeft de huismoeder er zorg mee dat zij er komen, wat in zulke streken waar bijna geen handelslieden wonen, niet altijd zoo gemakkelijk gaat, en dan loopen de jongens met gaten in de kousen. Scheurt er een knoop van de broek, en de moeder heeft maar slechts zes knopen van Abram in voorraad, dan is er geen nood; is er geen enkele dan is het een groote last. Abrams handelszaak, van hoe weinig betekenis vaak geacht, is dus wel van belang, want hij steunt de menschen die de maatschappij met hunne krachten steunen door turf te graven, land te ontginnen, enz.¹⁷⁾"

Welstand.

Om iets meer te weten te komen over de welstand van joodse gezinnen in de gemeente Borger zijn een paar grafieken gemaakt van de zgn. Hoofdelijke Omslag (zie: Bijlage II en III).

Deze gemeentelijke belasting werd in de gemeente Borger geheven vanaf het midden van de vorige eeuw tot 1925. De aanslag was gebaseerd op het geschatte inkomen van de belastingplichtige. Deze bron kan gebruikt worden als graadmeter voor eventuele armoede of welstand van bepaalde bevolkingsgroepen.

In 1855 werden 504 personen aangeslagen voor de hoofdelijke omslag. De hoofdelijke omslag was verdeeld in 17 klassen. Degenen die in de 1e klasse werden aangeslagen betaalden het meest, nl. f 63,—. Zij die in de 17e en laagste klasse waren aangeslagen betaalden het minst, nl. 0,45

cent. Alle vier joodse gezinnen die in 1855 werden aangeslagen vinden we terug in de 17e klasse. Hieruit blijkt dat zij tot de grote groep mensen behoorden die op het laagste inkomensniveau in de gemeente Borger zaten. Bijna de helft van de aangeslagenen vinden we terug in de 17e klasse (188 personen).¹⁸

De hoofdelijke omslag over 1895 geeft een iets ander beeld. Er waren nu 31 klassen waarvoor de belastingplichtigen konden worden aangeslagen. De laagste klasse was klasse 2, omdat er geen belastingplichtigen waren die men voor klasse 1 kon aanslaan. In totaal werden 895 personen aangeslagen waaronder zes joden. Vier joden werden aangeslagen in respectievelijk klasse 2 (f 200,—), klasse 4 (f 250,—), klasse 6 (f 300,—) en klasse 8 (f 350,—). Het geschatte jaarinkomen staat tussen haakjes. Ruim 50% van alle belastingplichtigen werden aangeslagen in de klassen 1 t/m 8. Ook hier kunnen we zeggen dat de aangeslagen joden niet tot de rijkste inwoners van de gemeente behoorden. Zij behoorden tot de grote groep mensen die we tegenwoordig minima zouden noemen.¹⁹

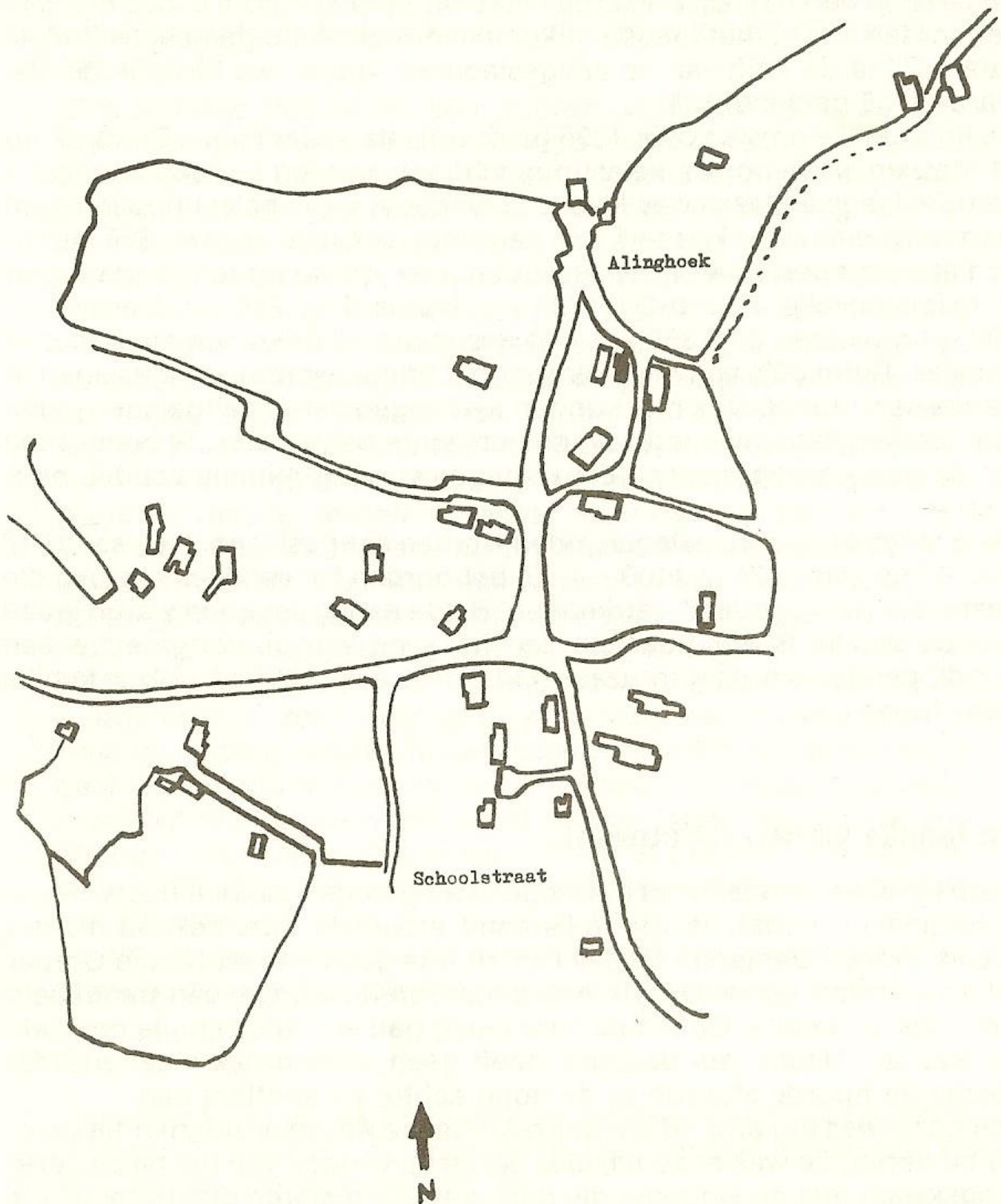
De overige twee aangeslagen joden werden aangeslagen in klasse 16 (f 700,—) en klasse 21 (f 1100,—). Zij behoorden tot een kleine groep die veel meer dan "modaal" verdienden. Beide aangeslagenen waren leden van de familie Boekbinder die aan het eind van de vorige eeuw een goedlopende manufacturenzaak had. Omstreeks 1896 vertrok de familie naar Assen.

De familie Cohen (Drouwen).

Deze familie woonde in het huis tegenover garage Vos waar nu mevrouw Scholtmeijer woont. In de volksmond stond dit huis bekend als het "Jeud'nhoes". Benjamin Mozes Cohen was gehuwd met Naatje Corper uit Amsterdam. Op de Dam in Amsterdam stond vroeger een standbeeld dat "Naatje" heette. De Drouwener jeugd had een spotrijmpje gemaakt op Naatje: "Naatje van de Dam, heeft geen onderbroek meer an." Als Naatje dit hoorde stuurde ze de hond achter de spotters aan.

Het gezin was erg arm. Af en toe kreeg Naatje wel eens afdankertjes voor de kinderen. Ze was er zo blij mee dat ze na verloop van tijd bij de geveer langskwam met de kinderen die deze gekregen kleren dan droegen om te laten zien hoe leuk ze er uitzagen in die kleren. Het echtpaar Cohen had een tweeling, Koosje en Vroukje, die zwakbegaafd waren. Zij werden in een gesticht in Apeldoorn geplaatst. "Aol Ben", zoals Benjamin Cohen in Drouwen en omgeving werd genoemd, was lichamelijk erg zwak. In het najaar verdiende hij wat met aardappelen krabben maar hij was lang zo snel niet als andere krabbers. Zijn vrouw liep met negotie langs de huizen. Tegen Pasen bracht ze Paasbroden rond, de zgn. matses. In ruil hiervoor kreeg ze eieren. Ook Mozes Boekbinder steunde het gezin Cohen zowel met geld als goederen.²¹

Drouwen in 1832. De geheel zwarte boerderij is de boerderij van de familie Nijstad. Hierin was de synagoge gevestigd van 1804 tot 1847.

De familie Nijveen (Drouwen).

Simon Jonas Nijveen was gehuwd met Eva Leezer. In Borger en omgeving stond Nijveen bekend als "Aol Jonas". Hij was slager en koopman. Hij handelde erg veel in Buinen, zodat men wel eens gekscherend zei: "As Buun'n niet bestun, was Aol Jonas niet op de wereld." Hij was ook vilder en werd bij het villen van een dood beest vaak geholpen door zijn dochter Rosa. Zij was geestelijk niet helemaal in orde. Zij liep met negotie langs de huizen en verdiende in de herfst geld met aardappelen krabben. In één opzicht had Rosa een fenomenaal geheugen. Zij wist van alle mensen in Buinen en Drouwen de verjaardagsdatum. Riek, de zuster van Rosa, vertrok in 1910 naar Den Haag waar zij een betrekking in de huishouding kreeg bij een rijke familie. Toen Duitsland op 5 mei Nederland binnenviel kwam Aol Jonas door emoties overmand café Polling uitstropelen. Hij was nauwelijks nog in staat om te lopen zodat Gezinus de Jonge hem naar huis heeft gebracht. De bange voorgevoelens van Aol Jonas bleken helaas maar al te waar te zijn.²¹

Verval van de joodse gemeenschap.

De eerste joden die zich in Borger vestigden zullen door de plaatselijke bevolking wel met een scheef oog zijn aangekeken. Zij waren waarschijnlijk anders gekleed, spraken een andere taal (Jiddish) en beleden een andere godsdienst. Niet voor niets zijn er in het dialect een aantal woorden, gezegden en uitdrukkingen die blijk geven van het wantrouwen dat men koesterde ten aanzien van joden. Hoeveel kinderen zijn niet bang gemaakt met de "boesjeude" terwijl ook woorden als "jeud'n-streek" en "lilleke jeude" aangeven hoe men, al dan niet bewust, soms over joden dacht.

Aanvankelijk behielden de joden hun eigen identiteit. Men woonde synagogediensten bij, begroef de doden op een eigen begraafplaats en joodse kinderen kregen joods onderwijs buiten de normale schooluren om.

Hoewel de joodse bevolkingsgroep werd opgenomen in de plattelands-samenleving bleven ze vasthouden aan hun joodse tradities.

Langzaam maar zeker werden de tegenstellingen tussen joden en niet-joden kleiner. Joden spraken dialect en droegen de lokale klederdracht. Ook raakten ze steeds meer betrokken bij het sociale en culturele leven in de gemeente Borger. Hartog Boekbinder haalde in 1888 met Lucas Dijk namens de Boermarke het schepersloon op bij de boeren. Froukje en Mendel Stern waren jarenlang gewaardeerde toneelspelers van de Rederijkers, en Aron Gottfriedt was enige jaren spelend lid van de korfbalclub "Advendo". In 1920 werd Philop Stern gekozen tot lid van de landbouwvereniging Borger e.o. terwijl Aron Samson Gottfriedt enige jaren voorzitter van de Handelsvereniging was.

Het verval van de joodse gemeenschap begon reeds aan het einde van de vorige eeuw. Steeds meer joodse gezinnen verlieten de gemeente Bor-

ger om in plaatsen als Emmen, Assen en Groningen een nieuw bestaan op te bouwen. Ook werden er steeds minder joodse kinderen geboren. Het aantal joden in de gemeente liep dan ook sterk terug. Hun aantal werd zo gering dat er geen synagogediensten meer konden worden gehouden. De synagoge raakte in verval en werd in de twintiger jaren verkocht. Hiermee verviel de basis voor een religieus gemeenschapsleven. Steeds meer joden namen afstand van joodse tradities. De joden verloren hun eigen identiteit. Toen in 1942 een bepaalde joodse familie naar kamp Westerbork werd vervoerd zei een toeschouwer: "Goh, bint dat jeud'n?" Treffender kan de assimilatie van de joden in de gemeente Borger niet worden verwoord.

Op 5 mei 1940 vielen Duitse troepen ons land binnen. Voor veel nederlandse joden was dit het begin van hun einde. In de gemeente Borger woonden toen nog 17 mensen van "geheel of gedeeltelijken joodschen bloede". In februari 1941 moesten zij zich allemaal op het gemeentehuis laten registreren. Op 21 februari hadden alle joodse inwoners zich op het gemeentehuis laten registreren. Eind december 1941 verzocht de Gewestelijke Directeur van Politie te Leeuwarden burgemeester Doornbos om hem een lijst te sturen van alle openbare inrichtingen en gebouwen in de gemeente. In deze inrichtingen en gebouwen moest een kaart of bord met de tekst "Voor Joden verboden" op een voor het publiek goed zichtbare plaats worden bevestigd. Burgemeester Doornbos becijferde dat er 50 kaarten en 4 borden nodig zouden zijn. De kaarten voor gebouwen en de borden voor de weekmarkten in Borger en Buinen en twee keer per jaar voor de jaarmarkt te Borger. Tussen 19 en 27 februari 1942 werden alle kaarten en borden op de daarvoor bestemde plaatsen bevestigd.

Eind september 1942 kregen alle joodse inwoners een oproep van de "Zentralstelle für Jüdische Auswanderung". Ze moesten zich op 2 oktober om 12 uur 's middags in Borger verzamelen. Vandaar werd men naar kamp Westerbork gebracht. Aan bagage mocht men alleen het hoognodige meenemen; de rest moest men thuis achterlaten. De enigen die niet mee hoefden naar Westerbork waren Simon Jonas Nijveen en zijn dochter Rosa. De oude Nijveen was zwaar hartpatiënt en mocht op last van dokter W.J. Duursema niet worden vervoerd. Al in november 1942 werd er door veldwachter van Oudheusden een inventaris opgemaakt van de nog in de "joodenwoningen" aanwezige spullen. Na beëindiging van de inventarisatie werden de huizen door de veldwachter verzegeld. In de huizen werd o.a. een grote partij ingemaakte groente en fruit aangetroffen. Dit werd ter beschikking gesteld aan de heer Holm, buurtschaps-hoofd van de Nederlandsche Volks Dienst te Nieuw Buinen. De burgemeester van Borger liet de partij inmaak per wagen naar Nieuw Buinen brengen en Holm werd verzocht om alles naar eigen inzicht te verdelen onder behoeftige mensen.

De enige achtergebleven joden in de gemeente, Simon Jonas en Rosa Nijveen, besloten om op 10 april 1943 vrijwillig en op eigen gelegenheid

naar kamp Westerbork te gaan. Op 14 april 1943 kon burgemeester Doornbos vergenoegd melden dat er in zijn gemeente "geen joden meer woonachtig zijn".

De meeste joden dachten dat ze een moeilijke tijd tegemoet gingen, maar waren er van overtuigd dat ze na de oorlog zouden terugkeren. Na de oorlog bleek deze hoop tevergeefs te zijn geweest. De wereld werd opgeschrikt door filmbeelden over concentratiekampen. Wat vrijwel niemand kon geloven was gebeurd. Bijna zes miljoen mensen waren, uitsluitend op grond van het feit dat ze joods waren, op beestachtige wijze vermoord. Niet een van de joodse inwoners van Borger keerde terug.

In Auschwitz stierven:

David Stern	Herman Dalsheim
Froukje Stern	Lina Jacoba Dalsheim
Emanuel Stern	Diena Cohen
Vrouwkje Dalsheim-Stern	Naatje Corper-Cohen
Jacoba Dalsheim	Benjamin Mozes Cohen
Filippus Dalsheim	

In Sobibor stierven:

Simon Jonas Nijveen
Rosa Nijveen

In Middeneuropa stierf:

Maurits Stern

Volkstelling 1860 / kinderrijm

*in dertig plaatsen woonden toen joden
in ruinen/norg/in rolde/roden*

*eerstelingen uit gods boek
vries/havelte en westerhoek*

*wie dacht er destijds aan vergassen
in anlo/beilen/borger/assen*

*aan voorgoed verstomde kinderstemmen
in diever/dwingelo en emmen*

*wie heimelijk niet jood zijn wilde
werd opgepakt in sleen of smilde*

*vergeefs gewacht werd op hun redder
in oosterhesselen en vledder*

*nog herinnert soms een gevelsteen
coevorden/meppel/hoogeveen*

*aan sjoeltjes vol vreemde verhalen
in gasselte/odoorn en dalen*

*aan hebreuws papier dat hier vergeelde
in gieten/ruinerwold en eelde*

*de wijk/zuidlaren en in zweelo
gedenk ons heer: higgojoun selo*

*die laatste twee hebreeuwse woorden zijn ontleend aan psalm 9
en worden in de regel onvertaald gelaten
een soort muzikaal slot-accoord.*

Uit: Westerbork for ever, Jaap Meijer, Ruinen 1987.

Bronnenverantwoording.

- 1) Resoluties Drost en Gedeputeerden, dl. XXV, 16 v., d.d. 20.11.1782 (RAD)
- 2) Kerspelarchief Borger, nr. 4 (RAD)
- 3) Schultegerechten nr. 300 (RAD)
- 4) Oude Staten Archieven nr. 1786 (RAD)
- 5) Missieve protocollen 1847 (GAB)
- 6) Verbalen Gedeputeerde Staten d.d. 11 mei 1872, no. 8 (RAD)
- 7) Prov. Dr. & Asser Crt. d.d. 6.6.1887
- 8) Ibidem d.d. 2.9.1887
- 9) Nieuw Israëlitisch Weekblad d.d. 17.7.1908
- 10) Mondelinge mededeling van dhr. Berend Mensing te Borger
- 11) Missieve protocollen 1839 (GAB)
- 12) Nieuw Israëlitisch Weekblad d.d. 17.7.1908
- 13) Etstoel nr. 134 (RAD)
- 14) Ibidem
- 15) Ibidem
- 16) Ingekomen stukken gemeente Borger d.d. 10.4.1845 (GAB)
- 17) Hazelhoff's Almanak 1908, p. 117 - 127
- 18) Kohier Hoofdelijke Omslag 1855 (GAB)
- 19) Ibidem, 1895
- 20) Mondelinge mededelingen van dhr. Gezinus de Jonge te Borger
- 21) Ibidem

Literatuur

*Veel algemene gegevens zijn gehaald uit de doctoraalscriptie van dhr. F.J. Hulst;
Alle joden fietsen; een eerste geschiedenis over de joodse bevolkingsgroep in Drenthe
van 1700 tot 1942, aan de hand van de begrippen opkomst, integratie, welstand en verval:
voor de 19e eeuw gespecificeerd naar de joodse gemeenten van Sleen en Emmen, Gronin-
gen 1987.*

*Last but not least wil ik dhr. Jules Cohen (Amsterdam) bedanken voor de vele nuttige
adviezen welke hij mij verstrekke en voor zijn nooit aflatende enthousiasme, wat een
stimulerende werking had.*

*Wie nog iets weet over de joden in onze gemeente, wordt vriendelijk verzocht contact op te
nemen met Tom Baas, Oosterveld 24, 9531 HN Borger, tel. 35833.*

Borges den 29 July 1804.

Artikelen van die gemeente Joodsche
Kerk tot vrouwen

1. --- als wij Liederen welk van nooden zijn
in de Kerk als dan Zal Moses Levij
verplicht zijn om ~~aan~~ ^{aan} men kinderen in
huus om de Kost te geven
2. Joël Meijer moet een man bedrogen in de
Kerk en onderhouden in de Kost

Abraham den
12. Oct. 1805
Abraham was aldus
meester die hij geroepd

3. --- abraham modiste te Grootfeld moet ook
een man bedrogen en onderhouden
4. --- Meijer Levij te Borges moet vrijwillig
een man bedrogen en onderhouden
alles bij een Gulden. Voet en degen
die geen bedroft. en die Geene die
wan hij in de Kerk mochte betrek-
ken Zal een jedes Jaar moeten betalen
een Gulden 5 Stivers. en als drie Jaar
verlopen zijnde Zoude jaars te betalen
Zal wettoken zijn van het Kerk van
de Kerk. Ingeval het mochte wraallen
dat Gerard zijn Jaar die heeft
den moet hij zijn welk onderhou-
den en de gemeente niet ten vol-
ken vergaderd mochte zijn dat is een
man Heerd moet an Voete betalen
6 Stivers

Joël Meijer heeft de Kerk wettoken
de Somme van acht gulden van Meij
1804. tot Meij 1805. en van Meij 1805 tot Meij
1806 de Somme van negen gulden
vermits de Kerk altoos tot Vrouwen
Zal

Zal wellyken Toos Lang als Joël Meijer
 of deszelfs Zoon Leven was van de
 Joden Joël Meijer al boven Gen. Zal
 Kabbij Tijn en wellyken was van
 de Kerk in de Kerkte Zal moeten
 Grote Gemeentt worden op Koster
 van Joël Meijer. die moeten wijdel
 en Toos Lang als deselve is Hal
 Tijn moeten Tlijnen

Joël Meijer neemt ten Vollen an
 om de Kerk te bekieren al voortlang. en
 niemand anders mag buiten Consent van
 Joël Meijer dien post mag Comen
 grote nemen

Was van de Diaconen Tijn Modis
 Leij en Joël Meijer. en Tijn angesteld
 vof een tijt van een Jaar van de ge-
 meente: die opkendet of de di-
 aconen van de Kerk Tullen de Maest
 hebben om volkomeer Torge te dragen
 dat is geen opstand of gesprekken in
 de Kerk onder de befinst plaats
 hebben: onder de Proetens van twee
 Stues Tonds diat van enige Keder
 te behoeren te geven: ook alle
 Jaren Tullen de twee onder de
 aconen aaf treden: en twee nieuwe
 Diaconen in deszelfs jaite
 treden

Alle

20.

Reden op de Joodische Midwin-
stet

Des onse verteykeninge in de Jood-
sche Gemeente van Borge, Dronnen
en Gafell. sietmen den dag als
boven

Alas Getekend,

בן אבנר בן נון

בן אבנר בן נון

בן אבנר בן נון

בן אבנר בן נון

בן אבנר בן נון
בן אבנר בן נון
בן אבנר בן נון
בן אבנר בן נון

Geregistreert den 18 Augustus 1804.
en niet deszelfs origineel. Gelyk. Luidende
bevoende door mij

A. Hingh
Schout

Die ordie die gemeente van de joodische Kerk tot
Dronnen heeft Benjamin Hoag zig aangewen
Ende over boven geminde den toem tot Haar
gemeente als Lid over een vrede te gelaten
Zonder dat gem: Benjamin Hoag verlijft dat
wonen om een vrede meten Hooren in de
Cott te geven it noch zij gemeente voor lang schack
Hebben verbleet den 1805

A. Hingh
Schout

Transcriptie.

Borger den 9 july 1804.

Schultegerechten no. 300.

Artykåls van die gemeente Joodsche Kerk tot vrouwen.

1. ... als wij Liederen van nooden Zijn in de Kerk als dan zal Mosis Levij verpligt zijn om een man houden in huis om de Kost te geven.
2. Joël Meyer moet een man besorgen in de Kerk en onderhouden in de Kost
3. abram mosis te Gasselt moet ook een man besorgen en onderhouden
(In de marge: Abram is den 12 oct: 1805 vrij verklaart van dese gemeente dus hier geroyeert)
4. Meijer Levij te Borger moet Insgelijks een man besorgen en onderhouden alles by eene Gulden boete degenen die geen besorgt. en die Geene die van hijr in de Ronte mogten uittrekken Zal een Ieder Jaar moeten betalen een Gulden 5 Stuiver: en als drie Jaren verlopen Zijnde Zonder iets te betalen Zal verstoken zijn van het Regt van de Kerk: In geval het mogte voorvallen dat Iemand Zijn Jaar dag heeft dan moet hij Zijn volk onderhouden en de gemeente niet ten vollen vergaderd mogte Zijn dat er een mankeerd moet an Boete betalen 6 Stuiver

Joël Meijer heeft den Kerk verhuurd voor de Somma van agt gulden van mej 1804 tot mej 1805. en van mej 1805 tot mej 1806 de Somma van negen gulden vermits de Kerk, altoos tot Vrouwen zal verblijven Zoo lang als Joël Meijer: of desselfs Zoons Leven waar van de Jode Joël Meijer alvoren gem(eld)

Zal Rabbij zijn en verblijven: waarvan de Kerk in de Brette Zal moeten groter Gemaakt worden op Kosten van Joel Meijer: drie voeten wijder en Zoo lang als deselve is zal hij moeten blijven. Joël Meyer neemt ten vollen an om de Kerk te bedienen als voorzanger: en niemand anders mag buiten Consent van Joël Meijer dien post mag Comen waar te nemen.

Waar van de diaconen Zijn Mosis Levij en Joël Meijer en zijn aangesteld voor een tijd van een Jaar van de gemeente: die opsienders of de diaconen van de Kerk Zullen de magt hebben om volkomen Zorgen te dragen dat er geen opstand of gesprekken in de kerk onder de oefening plaats hebben: onder de Boetens van twee Stuiver Zonder daar van Enigen Reden te behoeven te geven: ook alle Jaren Zållen de twee ouden diaconen aftreden: en twee nieuwe diaconen in desselfs funtie treden op de Joodsche Midwinter

Des onse ondertykeningen in de Joodsche Gemeente van Borger, Vrouwen en Gasselt actum den dag als boven

Was Getekend,

(in het Hebreeuws) Joël Meïr Parnas (= Joël Meyer)
Moshe ben Rabbi Yaakov (Mozes Jacobs)
Abraham ben Rabbi Moshe (Abraham Mozes)
Yaakov bar Shmueel (Jacob Samuels)

(in Yiddish) Meïr Levi Ein Neeman Sh(liah) Ts(ibur)
Ein Neëman Yoseef

Geregistreert den 18 Augustus 1804 en met desselfs origynelen gelijk luidende bevonden door mij

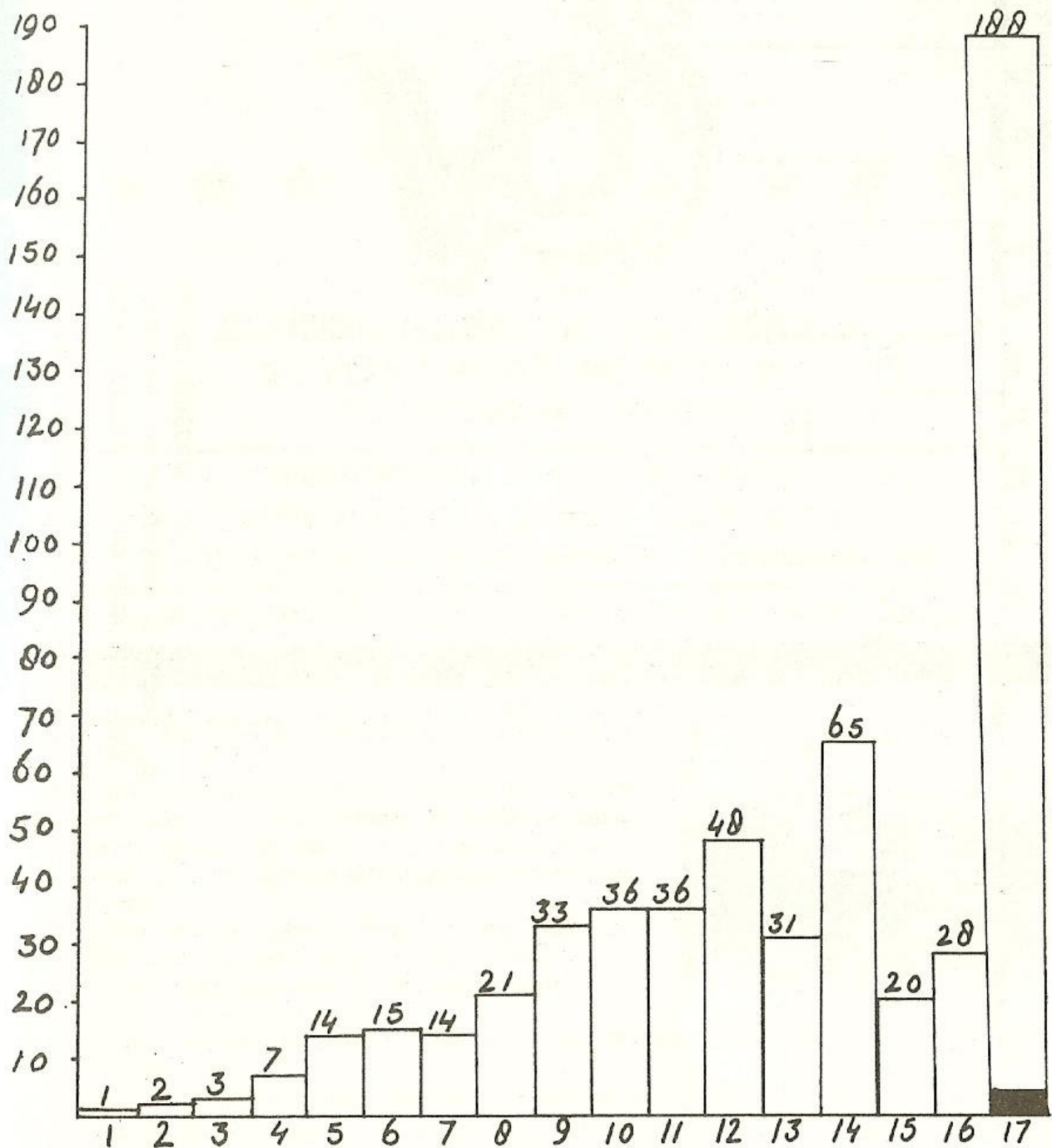
A. Alingh Schults

Per order der gemeente van de joudsch Kerk tot Vrouwen Heeft Benjamin Noag zig aangeven En door boven genoemde den selven tot Haar gemeente als Lid daar van oude toegelaten Zonder dat gem: Benjamin Noag ver(p)licht zal wesen om Een man te moeten Houden en de Cost te geven 't welk Zij gemeente voor mij scholts hebben verklaard den 9. oct: 1805

A. Alingh Schulte.

Bijlage II
Hoofdelijke omslag 1855

*Hoofdelijke Omslag in de gemeente Borger over het jaar 1855,
 afgezet naar de joden in de gemeente.*

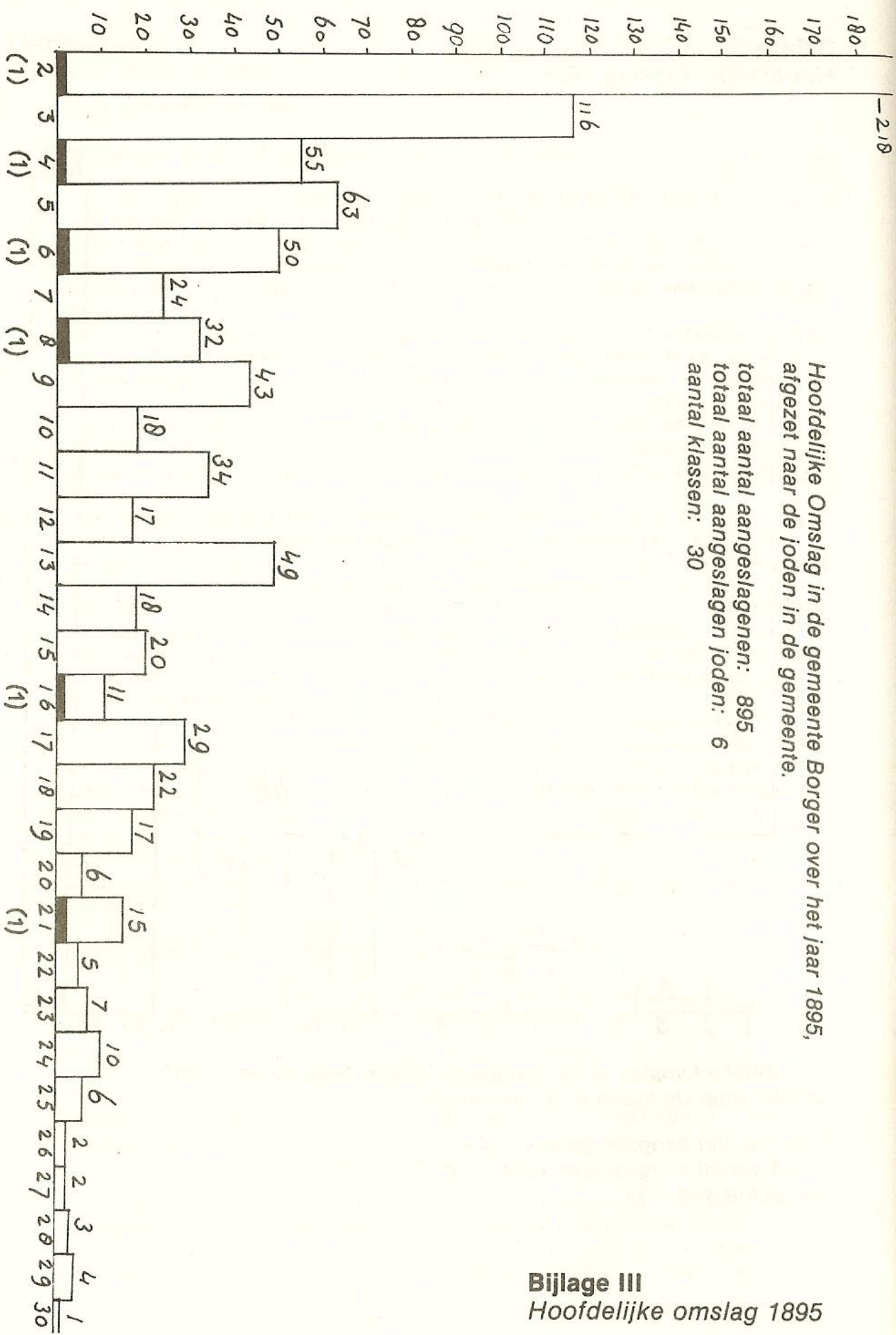
*totaal aantal aangeslagenen: 504
 totaal aantal aangeslagen joden: 4
 aantal klassen: 17*

-218

Hoofdelijke Omslag in de gemeente Borger over het jaar 1895,
afgezet naar de joden in de gemeente.

totaal aantal aangeslagenen: 895
totaal aantal aangeslagen joden: 6
aantal klassen: 30

Bijlage III
Hoofdelijke omslag 1895